

Sınırlanmış Bireyin Sonsuzluk Özlemi

Bahir Güneş Türközer^(*)

Yaşam, iç-içe geçmiş sosyal ve kültürel sistemlerin etkileşiminden oluşan, biri diğerinden bağımsız ve doğasında bireysel denetime olanak tanımayan ve rastlantısal bir işlerliğe sahip sonsuz sayıda değişkenin belirleyici olduğu; çok boyutlu ve karmaşık ilişkiler yığılmıdır. İnsan (birey), bu belirleyicilerin baskısı altında sınırlanan, kısıtlanan, koşullanan ve bu koşullara sıkı sıkıya bağımlı yaşamaya ve bu yaşam alanı içinde özgür ve mutlu olmaya yönelen bir varlık olarak, daima daha az acı ve ıstırap çekmenin özlemi içindedir.

Bireyin duygu, düşünce ve eylemlerinin altında yatan güdeleyici (motive edici) unsurlar, bireysel gereksinimlerin karşılanması, bireysel yetilerin geliştirilmesi ve kendi kendisini gerçekleştirme ya da özgürleşme arayışında temellerini bulur; önemle vurgulamak gerekir ki, bu gereksinimlerin karşılanabilmesi ancak/sadece topluluk yaşamı içinde mümkün olabilir. Birey, toplum (sosyal grup) içine doğabilir ve ancak toplum içinde yaşayabilir. Birey, bireysel benliğini, içinde yaşadığı toplumsal yaşam gerçekliği içinde bulur. Gerçekte birey, çevrili olduğu sosyal ortam düşüncesinden koparılamayan sosyal bir varlıktır. Sonuçta birey, salt bireysel duygu, düşünce ve özelemlerine karşın, sosyal bir gerçeklik olarak anlam kazanır. Topluluk halinde yaşam,

ilkel ve doğal bir olgudur ve hiçbir şekilde insan istemine (iradesine) bağlı bir sonuç değildir. Sosyal insan gerçekliği, hayvanlar aleminde de gözlemlenen topluluk halinde yaşam olgusu ile aynı düzenin parçasıdır.

Doğa, tek yönlü olarak, koşullarını insana duyurmaktadır. Bu tek yönlü etkidir ki, insanın yaşam gerçekliği üzerinde belirleyici (sınırlandırıcı, kısıtlayıcı) sonuçlar doğurmuş; doğal olgular ve çeşitli salgın hastalıkların neden olduğu kitlesel yok oluşlar karşısında, insanın duyduğu acı ve ıstıraplar, yüzyıllar boyu sürmüştür. Doğa ve neden olduğu tek yönlü etki, kendi içinde eşitlik, adalet ve haklılık gibi nesnel ilkelere yer vermez. Akıl ve bilinç sahibi bir varlık olarak insan, varolduğundan bu yana en çetin savaşımını doğaya yöneltmiş, doğayı denetim altında tutmak, onu kullanabilir bir konuma sokmak yönünde vermiştir ve bu savaşım, halen sürüp gitmektedir. Bu savaşım, aynı zamanda, doğadan gelen sınırlamaları en aza indirmeyi amaçlayan, doğaya karşı insanın yürüttüğü özgürleşme arayışıdır.

Bireyin içine doğduğu, yaşadığı, onu çepeçevre kuşatan yerel nitelikli sosyal ve kültürel ortamın ve bu ortamı kendi içinde barındıran daha üst ulusal, evrensel sosyal ve kültürel sistemlerin işlerliği ve karşılıklı etkileşimi; bu süreç-

lerin bireye dönük tek yönlü etkileri ve somut sonuçları, dikkatle üzerinde durulması gereken, karmaşık ilişkiler olarak anlam kazanır. Yaşam dediğimiz süreç, büyük ölçüde doğasında salt bireysel denetime izin vermeyen ve onu edilgen bir konuma sokan, yapısında eşitlik, adalet ve haklılık taşımayan ve rastlantısal bir işlerlik içinde kalan, çok boyutlu, karmaşık nitelikli yerel, ulusal ve evrensel ölçekli bir 'sosyal ortam' da gerçeklik kazanır.

Doğal ve sosyal ortamın gerçekliği içinde, bireysel eylemlerimizi güdeleyen, yönlendiren istek ve özelemlerimizi karşılamak ve sonuçta özgürleşmek, sadece bu istem yönünde ortaya koyduğumuz irade gücüne bağlı değildir; daha da belirleyici olan, bireysel bilincimizin dışında var olan doğal ve sosyal yaşam gerçekliğinin bireyi kuşatan koşulları ve bireysel irade üzerindeki sınırlandırıcı, kısıtlayıcı ve koşullandırıcı etkileridir. Bu koşullardır ki, son derece karmaşık doğal yapılar ve iç-içe geçmiş sosyal ve kültürel sistemlerden oluşan, bireyin ve bireyselliğin üstünde, onu dışarıdan ve kendiliğinden etkisi altında tutan; hatta, bireye, kendisini dayatan karmaşık sosyal olgular bileşkesi olarak anlam kazanır.

Aile içi ilişkilerde taraflar arası duygusal boyutta gelişen ve dayanışmadan doğan yükümlülük, bireysel irade üzerinde belirleyici (sınırlandırıcı, kısıtlayıcı) bir etki gösterir. Geleneksel ilişki temelinde soy birliğine bağlı, köklü ve geniş aile yapılarının birey üzerinde kurduğu denetleyici ve yönlendirici etki, daha baskın ve biçimlendirici sonuçlar doğurur. Öte yandan, toplumsal yaşamda etkin bir konumda olan üretim ilişkileri etrafında oluşan sosyal ve kültürel ortamın birey üzerindeki sınırlan-

dırıcı-kısıtlayıcı etkisine önemle değinmek gerekir: Doğal ve sosyal yaşam gerçekliğinin gerekli kıldığı bilgi birikimi ve deneyim yönünde bireyi oluşturmak üzere yerel ve ulusal düzeyde kurulmuş eğitim sistemlerinin işlerliği. Mal ve hizmet üretim birimlerinin oluşumu, üretimin gerçekleşmesi, ürünlerin pazara yönlendirilmesi, fiyat oluşumu ve pazarlama biçimleri; teknoloji kullanımı, sanayileşme düzeyi ve sektörel ve bölgesel dağılımı; sosyal sınıf farklılıkları, sınıflar arası gerilim ve çatışma ilişkileri ya da daha geniş anlamda sosyal tabakalaşmanın etkileri; toplumun istihdam düzeyi, ulusal gelirin bölüşümü, refahın yaygınlığı ve gelir düzeyi, gelir sürekliliğini sağlayan, yaşam kalitesini gözetten sosyal destek kurumlarının varlığı ve işlerliği; mülkiyet düzeni ve mülkiyet ilişkilerinin toplumsal ve bireysel sonuçları. Coğrafi ve fiziksel koşullar, ulaşım olanakları ve nüfusu göçe zorlayan oluşumlar ve göç olgusunun birey üzerindeki etkileri. Sosyal yaşamı yönlendiren yönetsel sistemler, yerel ve ulusal karar süreçleri ve bireysel iradeye olan etkileri. Uluslararası düzeyde oluşan çatışma ve savaş ilişkileri ve etkilerinin sosyal yaşama ve bireysel alana yansması. Hukuk düzeni ve mevcut hukuk sisteminin bireysel hak ve özgürlük alanına getirdiği güvence ve sınırlamalar, kamu gücünün kullandığı denetleyici ve baskıcı yönetsel araçların işlerliği ve onların bireysel irade üzerindeki tek yönlü etkileri. Din sistemleri ve dogmatik yapının birey üzerindeki kayıtsız-koşulsuz etkileri. Doğal afetlerin ve doğa koşullarının ya da bölgesel yoksunlukların yarattığı ve kitlesel kıyımlara yol açan ölümcül hastalıkların neden olduğu yaygın sefalet ve yoksulluk hali ve di-

(*) Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ğer benzer oluşumlar. Sosyal yaşam gerçekliğini oluşturan bu doğal ve sosyal olgular bütünlüğünün tüm varlığını, bireysel irade üzerinde kayıtsız-koşulsuz olarak hissettirmesi, onu sınırlandırması, kısıtlaması, biçimlendirmesi ve belirlemesi gerçeğinde yoğunlaşmak gerekiyor.

Her yer ve zamanda kendine özgü olarak bireyi kuşatan, bireysel ve sosyal yaşamı etkileyen tüm bu koşullardan her biri; bireysel (ya da grup yaşamının) istek ve özlemlerini engelleyen, özgürleşmeyi baskı altında tutan, onu sınırlayan ve bireyi, koşulların dayatması altında yaşamaya zorlayan; olumsuzluk, yoksunluk, olanaksızlık, umutsuzluk olarak kendini hissettiren doğal ve sosyal yaşam gerçekliği, 'negatif yaşam tablosu' olarak somutlaşabilir. 'Negatif yaşam tablosu', bireyin eylemsel alanını sınırladığı, daralttığı, onu etkisiz kıldığı, koşulların baskısına boyun eğmeye zorladığı, acı ve ıstırap yaşamaya mahkum ettiği halde; insanın düşünsel yetisi, 'negatif yaşam tablosu' karşısında, hayal etme, tasarlama, yaratma gücü sayesinde, sınırsızlığa, koşulsuzluğa ve sonsuzluğa erişmeyi sürdürebilir bir yeteneğe sahiptir. Düşünce yetisi, sınırsızlığı, sonsuzluğu, mutlak güç ve iradeyi bir fiksiyon olarak yaratmayı daima başarabilir. Bu olanak sayesinde akıl, istemlerine ulaşmak yönünde, belirleyici (sınırlandırıcı-kısıtlayıcı) koşulların ortaya koyduğu güçlüğü aşmadığı, doyurucu bir çözüme ulaşmayı eylemsel olarak başaramadığı, yoksunluk olarak kendini duyuran bu çözümsüzlük (çaresizlik), yani 'negatif yaşam tablosu' karşısında, gerçeklik evrenini terk ederek, gerçeküstü (aşkın) bir evrene yönelebilir. Akıl, fiziksel evrende olanakların tükendiği, sınırlanmış

lanmanın katı bir şekilde varlığını hissettirdiği ortamda, adeta bir sıçrama yaparak, ulaşmak istediği 'pozitif yaşam tablosu' nu farklı bir düzlemde ve farklı bir evrende yaratmaya yönelebilir. Gerçek yaşamda (realitede) karşılaşılan zorunluluktan doğan ve iradeyi sınırlandıran somut koşullar karşısında, 'pozitif yaşam tablosu' nu ancak 'aşkın' bir evrende oluşturmayı başarabilir, özgürleşme ve sonsuzluğa erişme arayışını bu aşkın evrende sürdürmeyi, çözümlerin bir parçası haline getirebilir. Akıl, aşkın evrende, gerçeklikler dünyasında karşılaştığı sınırlılığı aşmak, sonsuzluğa ulaşmak amacıyla, sürekli ve yoğun bir çaba içine girebilir ve çözüme yönelik arayışını, gerçeklik evreninin ötesine (aşkın evrene) geçmek pahasına sürdürebilir. Akıl, gerçeklik evreninde, eylemsel alanda karşılaştığı sınırlılık, olanaksızlık ve yoksunluk olarak karşısına çıkan ve onu acı ve ıstırapa yönlendiren çözümsüzlüğü aşma çabalarını düşünsel alanda sürdürebilir; çünkü bu alan, sınır tanımaz ve sonsuzluk içeren bir alandır. İnsan, gerçeklik evreninde ve eylem alanında bulamadığı sınırsızlığı (sonsuzluğu) düşünsel alanda gerçekleştirerek, sorunlarını aşma, acılarını dindirme arayışını sürdürme gücüne sahip tek varlıktır. Akıl, düşünsel alanda oluşturmaya (kurgulamaya) çalıştığı 'pozitif yaşam tablosu' na, öncelikle sınırsız olanı, hiçbir koşula bağlı olmayana (koşulsuz olanı) ve sonsuzluğu yapılarında barındıran salt gücü yerleştirir; ve özünde sınırsızlık ve sonsuzluğu içeren, yer ve zaman üstü olan, eşitlik, hak ve adaleti temsil eden, yaratıcı, koruyucu, kollayıcı üstün bir ideye ve soyut bir iradenin varlığına ulaşır. Koşulsuz, sınırsız ve sonsuz nitelikli salt gücün; yaratıcı ve yaşatıcı bir güç olarak tasar-

lanmış olması, ona tüm evrenin kurucusu, maddesel dünyayı yaratan üstün bir güç anlamını kazandırabilir. Üstün nitelikli atfedilen bu soyut irade, hiçbir zorunluluk tarafından sınırlandırılmaz, hiçbir koşula bağlı kılınmaz, yer ve zaman üstü bir değer olarak, sonsuzluğu içeren tanrısal bir yetkinlik ve özgürlük aşamasıdır.

Sosyal ve kültürel sistemlerin doğasında var olan ve bireyi aşan yerel, ulusal ve evrensel yapı ve oluşumların, biri diğerinden bağımsız işlerliği içinde oluşan, sınırlandırıcı, kısıtlayıcı, yoksunlaştırıcı etkinin, eşitlik, adalet ve haklılık temelinden yoksunluk içeren belirsizlik ve rastlantısallığını, denetim altında tutma arayışı, sosyal düzen oluşturma düşüncesinin ve eylemsel alanda ona ulaşma çabasının da temelinde yer alır. Her yer ve zamanda, toplumsallık içinde oluşan sosyal ve siyasal örgütlenme biçimlerinin, tarihsel süreç içinde giderek belirginlik kazanması; belirsizliği, rastlantısal ve sınırlandırıcı etkileri ve bu etkilerin bireysel ya da toplumsal sonuçlarını bir düzen içine sokmak, adil bir dengeye ulaştırmak ve denetim altında tutmak arayışından doğmuştur. Hukuk düzeni oluşturma çabalarını ve devlet benzeri oluşumların yaşandığı en ilkel topluluk biçimlerini ve o topluma yön veren insanları, yaşamı düzen içine sokma arayışının ilk öncülleri olarak kabul etmek gerekir. Önemle vurgulamak gerekir ki, bireysel yaşamı sınırlandırıcı, kısıtlayıcı ve koşullandırıcı bir etki olarak, olgusal belirsizlik ve rastlantısallığı, bir düzen içine sokma arayışı, sonuçta toplumsal bir eylem alanı olarak ortaya çıkmış ve çağdaş kurumsal yapılar olarak hukuk ve siyasal (sosyal) örgütlenme biçimlerinin ilkel örnekleri giderek

belirginlik kazanmaya başlamıştır. Düzen kurucu bu kurumsal yapı örneklerinin işlevi, bireyin salt can ve mal güvenliğine indirgenemez; bu işlev daima, bireyselliğin oluşumu, gelişimi ve bireyin grup yaşamına ve üretim sürecine katılımını etkileyen ve bireysel yaşamı tüm boyutları ile kavrayan ve onu sınırlandıran, kısıtlayan ve yoksunlaştıran belirsizlik ve rastlantısallıkları bir düzen içine sokmak ve belirli bir çözüme ulaştırılmak arayışı olarak somutlaşmıştır.

Bu açıdan yaklaşıldığında, çağdaş kurumsal yapıların varlığı, ne denli gelişmiş bir sistem niteliği gösterse de, temelde yöneldiği işlev aynıdır: bireyin (ya da grubun) yaşam serüveni içinde karşılaştığı sınırlılığı, kısıtlılığı ve yoksunluğu yaratan, sosyal ve kültürel sistemlerin doğasında saklı, haklılık ve eşitlik temelinden yoksun, belirsizlik ve rastlantısallık içeren olgusal etkileri, bir düzen içine sokmak ve denetim altında tutmak arayışıdır. Toplumsal yaşam gerçekliğinin doğasında var olan karmaşıklığın, belirsizlik ve karşıtlıkların, bireysel yaşam üzerinde rastlantısal olarak yarattığı sınırlılık, yoksunluk, acı ve ıstıraplar, insanlığın sonu gelmez savaşımının ana kaynağıdır. Farklı uygulamalar yaratılmış olsa da, insanlığın sınırlanmışlığı içinde oluşan sonsuzluk özlemi, salt bir gerçeklik olarak, hep sürüp gidecektir.

Sonuç olarak, sınırlanmış bireyin sonsuzluk özlemi, insanın tüm varlığının ve bireysel ve sosyal yapılarının başlıca kaynağıdır; olmayı da sürdürecektir. Yaşamın karmaşıklığı, çeşitliliği ve çatışmacı niteliği, bireyselliğin dışında oluşan ve bireysel denetime olanak tanımayan, onu sınırlı-kısıtlı ve yoksun kılan, belirsizlik ve rastlantısal

nitelikli sosyal ve kültürel sistemlerin yarattığı, bireysel alana acı ve ıstırap yönekten 'negatif yaşam tablosu' karşısında; insan, öncelikle tanrı düşüncesine ulaşmıştır. Daha sonra, sosyal örgütlenmenin gücünü keşfetmiş, düzeni denetim altında tutmanın bir yolu olarak kural koymayı ve kural etkinliğini sağlamayı denemiş ve hukuk düşüncesine ulaşmıştır. Son aşamada ise, farklı örgütsel yapıları daha üst bir formda geliştirerek devlet benzeri oluşumları yaratmış ve kuruluş ve işlerliğini salt hukuk içinde tutarak, çağdaş devlet dü-

şüncesine ulaşmıştır. Öyle ki devlet, özgürlüğün varlık koşulu olarak ele alınmıştır; (Hegel in de ifade ettiği gibi) insan, ancak devlet sayesinde özgürlük toprağına ayak basmıştır. İnsanlığın bu ortak yapıtlarına karşın, insanın sınırlanmışlığı ve sonsuzluk özlemi daima varlığını koruyacak; insan, daima daha az ve ıstırap çekmenin özlemi içinde yaşayacaktır. Sınırlanmış bireyin sonsuzluk özlemi, evrensel bir gerçeklik olarak daima varlığını koruyacak ve insan için, yeni arayış ve buluşların nedeni olmayı sürdürecektir.

Modernite ve Postmodernite Bağlamında Farklılıklar

Hüseyin Murat Işık*

1. Modernite ve Epistemolojik Temelleri

"Modern" kelimesi sözlüklerde "günümüze ait olan, çağdaş, çağcıl" gibi ifadelerle açıklanmakta ve açıklamalar kelimenin orijiniyle de uyumaktadır. Modern kelimesi M.S. 5. yüzyılda Latince "tam şimdi, bugüne ait" anlamına gelen "modo" dan türetilmiş ve ilk aşamada Hristiyanlığı benimseyen toplumun eski pagan kültüründen tamamen koptuğunu ve yeni bir kültürün doğduğunu anlatmak için kullanılmıştır⁽¹⁾. Modern kelimesinden türetilen modernite ise, Batı merkezli ortaya çıkan ve birbirleriyle bağlantılı bütün alanları kapsayan yeni bir algılama ve anlamlandırma biçimidir. Kelimenin terminolojisine uygun olarak geleneksel olan dan köklü bir kopuşu ifade eden modernite, çok yönlü bir değişim ve dönüşüm sürecine tekabül etmektedir. Bu bağlamda modernite, onbeşinci yüzyılda başlayıp yirminci yüzyıla kadar devam eden süreç içerisinde sosyal, kültürel, ekonomik, estetik ve siyasal alanlarda yaşanan dönüşümü ifade etmektedir⁽²⁾.

Gerçekten de bu süreçte insanlık tarihi açısından son derece önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle tarım top-

lumu yerini sanayi toplumuna bırakmış, feodal toplum ve üretim tarzı ortadan kalkarken siyasi iktidarda merkezileşme ve kapitalist ekonomi toplum yaşamına hâkim olmuştur. Ticaretin daha sonra da sanayileşmenin gelişmesiyle kentleşme ivme kazanmış ve kırsal alandaki nüfus azalırken kentlerdeki nüfus artmış bu bağlamda siyasi katılım genişlerken demokrasi tek meşru yönetim tarzı olarak temayüz etmiştir. Toplumsal ilişkiler akılcı bir zemin üzerine otururken meşruiyet kaynağını dinden alan teolojik iktidar anlayışı yerini laik iktidara bırakmıştır. Tanrı merkezli dünya görüşü yerini insan merkezli anlayışa terk ederken geleneksel toplum biçimi olan "cemaat"ler yerini "cemiyyet"e bırakmıştır⁽³⁾. Kısacası bu yeni paradigma, geleneksel toplumda egemen olan paradigmadan (organik evren tasavvuru ve ona eşlik eden toplum-siyaset anlayışından) bir kopuşu ve ayrıştı ifade etmektedir. Bu kopuş ve ayrıştı, Antik Yunandan devam eden gelen dünyanın matematik ve fizik temelli okunması üzerine kurulu bir düşünce sistemiyle gerçekleşmiştir.

Modernite belirli bir coğrafi alanda, yani Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Mo-

(*) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi.

(1) BERİŞ, Hamit Emrah: "Moderniteden Postmoderniteye", içinde, *Siyaset (Ed. Mümtaz'er Türköne)*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005 (2. Baskı), s. 484.

(2) ÇİÇDEM, Ahmet: *Bir İmkân Olarak Modernite (Weber ve Habermas)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 72.

(3) BERİŞ, s. 484.